

A felsőfokú tanítóképzés kezdetei Magyarországon

Gombos Norbert¹

Absztrakt:

A tanulmányban bemutatásra kerülnek a felsőfokú tanítóképzés kialakulásának előzményei, az 1958-es törvényerejű rendelet kibocsátását megelőző viták, a felsőfokú tanítóképző intézetek megalakulása, fejlődése, vagyis az út, amelyet a tanítóképzők bejártak az intézettől, a főiskolává válást kimondó 1974-es törvényerejű rendeletig. A tanulmány kitér a tanítóképzés tartalmi szabályozásaira is, különös hangsúllyal az első (1959), valamint a második (1964) felsőfokú tanítóképző intézeti tantervre.

Kulcsszavak:

tanító, felsőfokú tanítóképző intézet, tanterv, főiskola, tanítóképzés története

A felsőfokú tanítóképzés kialakulásának előzményei

1953-ban, az UNESCO Genfben rendezett közgyűlésén kidolgozott egy ajánlást az európai országokban bevezetendő főiskolai szintű tanítóképzésről, melyben mérlegelte a gyökeres változtatások szükségességét is, és amelyek 1954 januárjában, az UNESCO Neveléstudományi Intézete által Hamburgban rendezett értekezleten öltöttek testet (Füle, 1956). E nemzetközi törekvések egybeestek hazánkban a Sztálin halálát követően „új szakasz” politikájával, vagyis a miniszterelnökké kinevezett Nagy Imre által meghirdetett kormányprogrammal. Ez utóbbi dokumentum „*nem sok jót ígért a tanítóképzéssel kapcsolatos [...] UNESCO-ajánlások mérlegelése szempontjából, hiszen általában a felsőoktatás fejlesztésének visszafogását helyezte kilátásba, ami semmiképpen sem javította a tanítók felsőfokú képzésének esélyét*” (Donáth, 2001, p. 82). A tanítóképzés fejlesztése iránt elkötelezett szakemberek azonban nem mondtak le a négy évfolyamos középfokú tanítóképzés megreformálásának lehetőségéről. Nézeteiket, véleményeiket az Oktatásügyi Minisztérium tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztályán dolgozó – 1954 novemberétől megbízott osztályvezetőként tevékenykedő (Donáth, 2004a)

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar Pedagógusképző Intézet Neveléstani és Metodológiai Tanszék; gombos.norbert@kre.hu;

– Rozsondai Zoltán képviselte, aki „*fáradhatatlanul gyártotta a négyéves tanítóképzés tarthatatlanságát sejtető, érzékeltető, majd egyenesen deklaráció feljegyzéseit, sőt, ez irányú álláspontját közvetlenül is közölte a téma iránt kevés fogékonyságot mutató Erdey-Grúz Tiborral*” (Donáth, 2004a, p. 123–124). Rozsondai Zoltán egy 1954 márciusában, „*Nevelőképzési kérdések*” címmel kelt levelében összegezte talán lehangsúlyosabban a tanítóképzés további fejlődésének lehetséges és szükséges útjait. Munkájának kezdetén leszögezte: „*Tanítóképzésünk, pedagógiai főiskolai nevelőképzési színvonalunk alacsony, méretezése az objektív általános iskolai nevelőszükséglethez mérten túlméretezett*” (Rozsondai, 1954, p. 204). A szakember egyértelműen leszögezte, hogy „*négyéves keretben az általános iskolai tanítói hivatás megfelelő betöltésére, teljes értékű betöltéséről nem is szólva, nevelőt nem lehet képezni. [...] [Ezért – G. N.] a négyéves képzés további fenntartásának gondolatát, a megfelelő tanítóképzés szempontjából mérlegelve, elvetjük*” (Rozsondai, 1954, p. 205). A szerző vázolta a lehetséges és kívánatos fejlődési utakat, melyeket az alábbi négy csomópontban összegezhettünk:

1. öt évfolyamos középfokú tanítóképzés,
2. hat évfolyamos középfokú tanítóképzés,
3. gimnáziumi érettségire épülő két évfolyamos felsőfokú tanítóképzés,
4. megfelelő szakiskolai (szakközépiskolai) érettségire épülő két évfolyamos felsőfokú tanítóképzés.

A magyar nevelés történetében gyakorlatilag valamennyire találhatunk – rövidebb vagy hosszabb ideig működő, esetleg még éppen kísérleti stádiumában „hamvába holt” – példát, tehát tulajdonképpen egyik sem tekinthető teljes mértékben idegennek a magyar köz- illetve felsőoktatás rendszerétől. Rozsondai Zoltán részletesen kifejtette valamennyi formáció előnyeit és hátrányait. Az első lehetséges fejlődési út rendelkezik a legmélyebb gyökerekkel hazánkban, bár már ez is „*szükségmegoldásnak*” (Rozsondai, 1954, p. 205) tekinthető, hiszen a megfelelő finanszírozás hiánya, illetve – részben – szakmai indokok miatt alakult ki 1923-ban, a hat évfolyamos képzés helyett. Az öt évfolyamos képzésnek tagadhatatlanul voltak problémái (itt csak a tantervi túlterhelésre, illetve a mobilitási „zsákutcára” érdemes utalni), azonban kétségtelen, hogy az akkoriban fennálló négy évfolyammal összevetve ez is óriási előrelépést jelentene, hiszen „*a tanítójelöltek tárgyi tudása, pedagógiai készsége, politikai-erkölcsi magatartása, világnézete aránytalanul mélyebben lenne kialakítható, mint ma*” (Rozsondai, 1954, p. 205).

A hat évfolyamos középfokú tanítóképzés jóval szerényebb múltra tekint vissza, hiszen „*tiszavirág-életű*” időszaka (1920–1923) a rendszer teljes kifejlődéséhez sem volt elegendő. E képzési forma újbóli megvalósítása azonban „*teljes értékű tanítóképzést jelentene minden tekintetben*” (Rozsondai, 1954, p. 206), hiszen a tanítóképzés legfontosabb céljainak (az általános és a szakmai műveltség megszerzése, a tanítói mesterséghez elengedhetetlenül szükséges készségek elsajátítása, a gyermekek, a hivatás megszerettetése stb.)

megvalósítását szolgálná ez a rendszer, még hozzá a képzés elejétől fogva. A szakember szerint e rendszert képesítővizsga zárná, és oklevele – felvételi vizsgát követően – felsőoktatási tanulmányokra jogosítana (Rozsondai, 1954).

A harmadik formáció előnyének tekinti a szakember, hogy viszonylag könnyen beilleszthető a korabeli oktatási rendszerbe, ugyanakkor a „*nagyobb hiányok a készségek, a hivatástudat területén jelentkeznek*” (Rozsondai, 1954, p. 206).

A negyedik megoldási lehetőség előnye, hogy megoldást kínálhat a mobilitási „zsákutca” problémájára, ami egyben hátránya is, hiszen így előfordulhat, hogy többen nem a pedagóguspályát választják élethivatásként. Ugyanakkor a szakiskolai alapozás – vagyis „*az életkorhoz és hosszabb időhöz kötött tanítói szakkészségek kialakítása [itt elsősorban a készségtárgyról van szó – G. N.]*” (Rozsondai, 1954, p. 206) – hozzájárulhatna a tanítói hivatástudat megalapozásához, ami elejét vehetné a pályamódosítások egy részének.

Rozsondai Zoltán – javaslatát áttételesen az oktatáspolitikai döntéshozóinak címezve – levonta végső következtetését: „*Mindent egybevetve: legcélyszerűbbnek látszik a teljes értékű tanítóképzés megoldása szempontjából a megfelelő szakjellegű középiskolára épített kétéves (akadémiai jellegű, értékű) tanítóképzés*” (Rozsondai, 1954, p. 206–207), ugyanakkor – végtelen türelemről és kompromisszumkészségről is tanúságot téve – leszögezte: „*Átmenetileg teljesen elfogadható megoldásnak tekintjük az ötéves tanítóképzést. Megvalósítása rendkívül nagy haladást jelentene a mai sivár helyzethez képest.*” (Rozsondai, 1954, p. 207).

Rozsondai Zoltán szakmai érvekkel alátámasztott javaslatai nem találtak pozitív fogadtatásra a politika „felsőbb régióiban”. A pártközpont és az oktatásügyi tárca munkatársai ugyan készítettek egy előterjesztést – Rozsondai Zoltán elképzeléseit felhasználva – a képzési idő öt évfolyamra történő emeléséről/visszaállításáról, sőt a felsőfokú tanítóképzés megvalósításának lehetőségéről is (Donáth, 2004a), azonban az MDP Politikai Bizottsága, mely „*akkoriban már mindent a megbillent gazdasági egyensúly szempontjából mérlegelt*” (Donáth, 2004b, p. 94), 1954. július 14-i ülésén – figyelmen kívül hagyva az UNESCO-ajánlásokat is – kategorikusan elutasította a javaslatot. Mindezekon túl a testület határozott a magyar tanítóképzés történetének egyik legdrasztikusabb „intézmény-racionalizálási” folyamatának elindításáról, melynek keretében a meglévő 49-ből 20 tanító-, illetve tanítónőképző intézet megszüntetéséről – egy részüknek gimnáziummá alakításáról – döntöttek (Donáth, 2001).

A felsőfokú tanítóképzés megteremtésének ügye azonban csak igen rövid időre került le a politikai döntéshozók asztaláról. A háttérben 1955 második felében, illetve 1956 elején folyamatosan zajlottak az előkészületi munkálatok (Donáth, 2000, p. 104–107), melyek végül Rozsondai Zoltán két évvel korábbi javaslatai közül a gimnáziumi érettségire épülő két évfolyamos felsőfokú tanítóképzés körül kristályosodtak. A javaslat meggyőzte Hegedűs

András miniszterelnököt, így Erdey-Grúz Tibor oktatásügyi miniszter 1956 májusában aláírta a tanító- és az óvóképzés reformjára vonatkozó javaslatot.

A reform végső tervezete 1956. július 26-án került az MDP Politikai Bizottságának asztalára, mely „*immár Rákosi Mátyás nélkül, Kádár János részvételével*” (Donáth, 2000, p. 107) ült össze. Tekintettel arra, hogy „*számitásokkal alátámasztott költségmegtakarítást és tervezhetőbb munkaerő-gazdálkodást ígértek az előterjesztők – s a testület tagjai amúgy is más, akkor sokkal égetőbbnek látszó dolgokkal voltak elfoglalva*” (Donáth, 2004a, p. 137), a javaslatot a grémium tagjai módosítások nélkül elfogadták. Megszületett tehát a „gimnáziumi érettségire épülő, szakiskolai jellegű, két évfolyamos nevelőképző intézmények létrehozásáról” (Donáth, 2000) szóló politikai döntés, ami azt is jelzi, hogy ekkor még a tanító- és az óvóképzés egységében gondolkodtak. E politikai határozat kétségkívül óriási jelentőséggel bírt, hiszen hazánkban – az európai államok körében az első között – valósult meg a tanítók és mozgalmak régi álma: a felsőfokú tanítóképzés, mely biztosíthatta számukra a magasabb műveltséggel járó nagyobb társadalmi elismerést, a társadalmi felemelkedés régóta óhajtott lehetőségét, egyben az iskolák kvalifikáltabb oktatói bázisa kialakulásának esélyét (Donáth, 2004b).

A tanítók akadémiai képzésének tervezete (1957)

A felsőfokú tanítóképzés létrehozásáról szóló politikai döntés megszületése egybeesett a Rákosi-rendszer válságával, aminek következtében a viták – legalábbis átmenetileg – szakmai síkra (vagyis: a képzési tartalom meghatározására) terelődtek. Az Oktatásügyi Minisztériumban már a politikai döntés megszületése előtt (1956 elején) kidolgoztak egy tervezetet, amely az érettségire épülő két évfolyamos felsőfokú tanító- és óvóképzésre vonatkozott. Az intézmény céljaként az óvoda, valamint az általános iskola alsó tagozata nevelőinek pedagógiai szakképzését, illetve nevelői hivatástudatának kialakítását jelölték meg (Németh, 1990). A dokumentum kijelölt egy széleskörű munkabizottságot, melynek feladata az új képzők cél- és feladatrendszerének, tantervének, a képzési szisztéma felépítésének, továbbá a gyakorlati képzés útmutatójának elkészítése volt (Németh, 1990). A meginduló vitába a tanítók és a tanítóképzők tanárai is intenzíven bekapcsolódtak. Az oktatási tárca 1956 szeptemberében országos konferenciát rendezett a pedagógia szakos tanárok számára, melyen konkrét javaslatok is elhangzottak az új „nevelőképző akadémia” szervezésére vonatkozóan. Az egyre világosabban körvonalazódó elképzelések szerint az akadémiaakra középiskolai érettségi alapján lehetne bekerülni. A felvételt azonban egy széleskörű alkalmassági vizsga előzné meg, melynek során vizsgálnák a jelentkezők látását, hallását, beszédét, kézügyességét, rajz- és mozgáskészségét, valamint a zenei alapok meglétét.

Az intézmény négy féléves volna, és egy óvodai, illetve egy általános iskolai tagozatra oszlana. A képzés fundamentumát az első, ún. „alapfélév”,

valamint az azt lezáró „alapkollokvium” jelentené, melynek sikeres letétele után lehetne továbbtanulni. A negyedik félév végén a tanulmányokat államtanvizsga zárná, melynek alapján a jelöltek általános iskolai tanítói, illetve óvodapedagógusi oklevelet szerezhetnek. Az elképzelések szerint szabályoznák az intézeti/akadémiai tanárok, valamint a gyakorlóiskolai nevelők szükséges képzését és feladatait is (Füle, 1956).

E koncepció megvalósítását azonban 1956 őszének történései megakadályozták, viszont a felsőfokú tanítóképzés megteremtését csak késleltetni tudták. Az oktatásügyi tárcánál ugyanis már 1956 decemberében megindult a reform előkészítése, amelynek eredményeképpen 1957 elején az oktatási tárca tanító- és óvónőképzéssel foglalkozó ügyosztálya által megbízott „széleskörű szakértő tanácsadó bizottság” (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957, p. 41) létrehozott egy nyolctagú grémiumot, melynek feladata az „Óvónő- és Tanítóképző Akadémia cél-, feladat- és óraterv-javaslatának” (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957, p. 41) elkészítése volt. A bizottság által kidolgozott tervezetet az újrainduló *Köznevelés* című lap 1957. évi második számában közzétették. A dokumentum egy bevezető résszel kezdődött, melyben az alábbi módon indokolták a felsőfokú intézmények létrehozásának szükségességét: „*Látnunk kell, hogy a pedagógus – bármely fokon, bármely korosztállyal dolgozó pedagógus – munkája, mai szemmel nézve olyan emberi magatartást, olyan szellemi fejlettséget és olyan szaktudást követel, amit a jól megalapozott pedagógiai nevelés, az elmélyített tudományos képzés biztosíthat*” (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957, p. 41).

Kétségkívül elmondható, hogy e célmegfogalmazásban a szakmaiság került előtérbe, ugyanakkor előre jelezték is e gondolatok a „felsőfokú korszak” intézményeinek az alaposabb tudományos felkészítésre való törekvéseit, melyek – bizonyos értelemben – az eötvösi hagyományokon alapuló középfokú tanítóképzéstől történő elfordulást is jelentették.

A tervezet készítői vázolták azokat a küzdelmeket, melyeket a kisgyermeknevelés szakemberei, és -munkásai, a tanítók és mozgalmak – a múlt századtól – folytattak e képzési formák felsőfokúvá válásáért, majd bemutatták az óvónő- és tanítóképző akadémia általuk kidolgozott koncepcióját. Az intézmény céljaként az alábbiakat jelölték meg: „*Az óvónő- és tanítóképző akadémia célja, hogy az óvoda, illetve az általános iskola I–IV. osztálya számára tudományos világnézettel rendelkező, művelt, szocialista erkölcsű, hivatásukat értő és szerető, a dolgozó néphez hű óvónőket és tanítókat képezzen*” (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957, p. 47).

A tervezet egyik legfontosabb eleme a részletes bontásban nyilvánosságra hozott óraterv. A kidolgozott és vitára bocsátott koncepció négy féléves képzési szisztémát vázolt fel. A hallgatók számára minden szemeszterben heti 30 óra elfoglaltságot írtak volna elő, melyeknek döntő része kifejezetten gyakorlati jellegű tevékenység lenne (így például: szeminárium, tanítási gya-

korlat, készségi tárgyak oktatása, önálló kutatás stb.) (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957).

Az elképzelésben szereplő főbb tantárgycsoportok, illetve azok heti és összes óraszámja (15 hetes tanítási félévekkel számolva) az 1. táblázatban látható:

1. táblázat

A tanítók akadémiai képzésének tervezete (1957)

(Forrás: Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957)

Tantárgycsoport neve	Heti összes óraszám	Teljes órakeret
Filozófia		
Marxizmus-leninizmus	8	120
Lélektan	11	165
Pedagógia	16	240
Neveléstörténet	5	75
Iskolaegészségtan	1	15
Gyakorlati képzés	19	285
Magyar nyelv és irodalom	7	105
Anyanyelvi tárgyak tanításának módszertana	5	75
Számtantanítás módszertana	2	30
Földrajztanítás és lakóhelyismeret, illetve természettudományos kísérletek és bemutatásuk módszertana	6	90
Ének-zene és módszertana	12	180
Rajzolás és módszertana, táblai rajz	8	120
Fiú- és leánykézimunka módszertana	4	60
Testnevelés és módszertana	8	120
Népművelési munka	4	60
Szemelvények a magyar művelődéstörténetből	4	60
Összesen	120	1800

A dokumentum szerzői négy feltétel teljesülésében látták az óvónő- és tanítóképzés, valamint – ezen keresztül – a közművelődés „átütőerejű” fejlődésének biztosítékát, melyek közül kiemelhető az alapos és jó szelekció a felvételi eljárás során, a jobb munkafeltételek biztosítása a hivatás gyakorlásánál, a vonzóbb és magasabb színvonalú továbbképzés, valamint az óvónők és tanítók anyagi, társadalmi megbecsültségének, elismertségének javítása (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete, 1957).

A Köznevelés című folyóirat vitája (1957)

A tanítók akadémiai képzésére vonatkozó tervezet nyilvánosságra kerülését követően a Köznevelés hasábjain igen magas színvonalú szakmai vita bontakozott ki, melynek néhány hozzászólóját, illetőleg annak állásfoglalását az alábbiakban ismertetem.

Almásy György, gimnáziumi igazgató (Tab) a cél- és feladatrendszer konstruktívna, korszerűnek, azonban az óratervet „túl differenciálnak” tartotta. Javaslatot tett egy „kisiskolai tanítóképző akadémiai tagozat” felállítására, elsősorban az osztatlan iskolák érdekében (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Almásy György állásfoglalása, 1957).

Török István, tanár (Balassagyarmat) elsősorban gyakorlati javaslatokat tett a nagy óraszámú tárgyak (például didaktika) több féléves bontására vonatkozóan. Az akadémiai tanárok számára előírta volna a legalább tízéves gyakorlatot (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Török István állásfoglalása, 1957).

Zétényiné Ritoók Magda, tanítóképző-intézeti igazgató (Sopron) szerint „túl izoláltan” kezeli a tervezet a képzést, holott azt csak a középiskolákkal és más pedagógusképzőkkel való összefüggéseiben lehet szemlélni. Mindehhez a gimnáziumi tantervet is gyökeresen át kellene alakítani (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Zétényiné Ritoók Magda állásfoglalása, 1957).

Vág Ottó, a Tankönyvkiadó Vállalat munkatársa, a „nevelőképző akadémia” elnevezést javasolta, a tervezetben szereplő helyett. Vitatta, hogy egy főiskolai szintű intézménynek rendeletileg megszabott órarendje legyen. Helyesebb volna azt a tantestületekre bízni, és pusztán a képesítővizsgák követelményeit megszabni központilag (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Vág Ottó állásfoglalása, 1957).

Szabó Gyula, óvónőképző-intézeti igazgató (Kaposvár) vélekedése szerint a tervezet „lenézi” a régi tanítóképezdét. Megkérdőjelezte a gimnáziumra épülő akadémia létrehozásának szükségességét, ugyanakkor elismerte a közép foknál magasabb műveltségi szint fontosságát, amelynek azonban elsősorban szakmai téren kell kidomborodnia (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Szabó Gyula állásfoglalása, 1957).

Szabó Tibor, tanítóképző-intézeti igazgató (Szeged) elsősorban olyan „mindennapi” problémákkal foglalkozott, mint a képzők épületének állaga, az intézmények berendezésének állapota, a leendő tanárok lakása, elhelyezése, valamint beosztásuk, munkaidejük. (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Szabó Tibor állásfoglalása, 1957).

Kovács Vendel, tanítóképző-intézeti tanár (Eger) az intézmények órarendjével, az elméleti és gyakorlati képzés módszertani kérdéseivel, valamint az utóbbi időkeretével kapcsolatos elképzeléseket vitatta (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Kovács Vendel állásfoglalása, 1957).

Porzsolt István, tanítóképző-intézeti igazgató (Nyíregyháza) több korábbi hozzászólóval is vitába szállt. Elsősorban azonban Szabó Gyula azon nézetével polemizált, mely szerint a gimnázium által nyújtott alpműveltségnek a felsőfokú óvónő- és tanítóképzésben nem lenne szerepe (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Porzsolt István állásfoglalása, 1957).

Burchard Erzsébet, óvónőképző-intézeti tanár (Budapest) hiányolta az órarendből az etikai ismeretek oktatását, de hiányosnak tartotta a pedagógiai, valamint a filozófiai órák rendszerét is. Javaslatot tett egy új óraterv kidolgozására is (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Burchard Erzsébet állásfoglalása, 1957).

Kovács Endre, óvónőképző-intézeti tanár (Budapest) vélekedése szerint a képzés során foglalkozni kellene a „filozófia alapproblémáival” is, melyet a végleges óratervbe be kell építeni (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Kovács Endre állásfoglalása, 1957).

A vitát Bizó Gyula – a tanító- és óvóképzéssel foglalkozó minisztériumi ügyosztály vezetőjének – válasza zárta, aki reagált a különböző felvetésekre, összegezte a polémia tanulságait, és ismertette az annak kapcsán tervbe vett módosítások főbb irányait (Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről, Bizó Gyula vitázárója, 1957).

A koncepció és az annak kapcsán kibontakozott vita a hazai tanítóképzés legprogresszívebb hagyományaihoz történő visszakanyarodást jelezte. Az óratervben ismét a „tanítás gerincét” jelentő tárgyként szerepelt a pedagógia (és a gyakorlati képzés), melynek szerepe és jelentősége óriásit nőtt. A pszichológia újra elfoglalta méltó helyét a képzési folyamatban, ami e tudomány – legalábbis részleges – rehabilitációját is jelentette. Némileg ellentmondóan a cél- és feladatrendszerben megfogalmazottaknak, az eötvösi hagyományok továbbélését bizonyítja a készségtárgyak kiemelt jelentősége (ének-zene, rajz, testnevelés), illetve a kézimunka újbóli szerepeltetése a tantervi koncepcióban. Ugyanakkor nem szerepelt az óratervben külön matematikaoktatás, ami arra utal, hogy a gimnáziumi képzés során elsajátított számtani-mértani ismereteket elegendő alapnak tekintették a tervezet készítői a tanítói hivatás méltó és gondos betöltéséhez. A célok között említett „elmélyült tudományos képzés” nyomait kevésbé találjuk az óratervben, bár kétségtelen, hogy a középfokú képzéshez viszonyítva (vö. Gombos, 2006) jelentékeny mértékben nőtt e területek (például filozófia, művelődéstörténet) szerepe a vita fókuszában álló koncepcióban.

A felsőfokú tanítóképzés létrejötte

Az előzőekben felvázolt koncepció kapcsán a legnagyobb gondot a hallgatók óriási mértékű leterheltsége jelentette. A teljes órakeret (1800) heti bontásban 30 órát jelentett volna a leendő hallgatók számára, így egyértelművé vált szakmai körökben – nem utolsósorban a fentiekben vázolt színvonalas vitáknak köszönhetően –, hogy a felsőfokú tanítóképzés kétéves időkerete – az adott kor társadalmi és kulturális viszonyai között – nem elégséges a kijelölt

célok megvalósításához, illetve az ismeretek megfelelő szintű elsajátításához. Felvetődött a három évfolyammal történő indítás szükségessége, melyhez hamarosan a legfelső szintű politikai támogatás is megszületett. 1958 júniusában a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága elé került a tanító- és az óvónőképzés reformjának problémája. A testület elé kerülő anyag egyik előterjesztője Benke Valéria művelődésügyi miniszter volt, aki ekkor még – a korábban említett 1956. júliusi határozat fenntartását kérve, azonban már külön kezelve a tanító- és az óvónőképzést – a két évfolyamos „vörös akadémiák” tervét vetítette előre, mely intézménynek egyik legfőbb feladata az „alapos marxista nevelés” lenne (Donáth, 2000). A kérdést azonban a vitában felszólaló Kádár János döntötte el, aki a szakmai érvek mellett kiállva, a három évfolyamos tanítóképzés – egyben az öt évfolyamos tanár-, illetve a két évfolyamos óvónőképzés – megvalósításáért szállt síkra (Donáth, 2004a).

Az Elnöki Tanács 1958. szeptember 8-án született 26. számú törvényerejű rendeletével létrehozta az érettségire épülő három évfolyamos felsőfokú tanítóképző intézetet, és egyben szabályozta az intézmények működésének rendjét (Mészáros, 1995). Az új képzőkbe történő felvétel feltétele volt az érettségi bizonyítvány, a sikeres alkalmassági vizsga, valamint az eredményes felvételi vizsga. A képzés ideje hat szemeszter, melyből egy félévet a kijelölt iskolában, külső szakmai gyakorlattal kellett tölteni (Németh, 1990).

A felsőfokú tanítóképző intézetek ténylegesen 1959 szeptemberében nyitották meg kapuikat, miután *„a korábban meglévő középfokú tanítóképző intézetek közül 11-et felsőfokúvá alakítottak, a többit megszüntették”* (Mészáros, 1995, p. 78) .

A felsőfokú tanítóképzés kialakulásának hosszú – és gyakran komoly viszszalépésekkel teli – szervezeti folyamata azonban ezzel korántsem zárult le. Előttünk volt még a felsőfokú intézményként való elismertetés, a valódi főiskolává válás időszaka.

Út az „intézettől” a „főiskoláig”

Az első felsőfokú tanítói diplomák kiadásával párhuzamosan, 1962-ben az Elnöki Tanács 22. számú – a felsőoktatási intézményekről szóló – törvényerejű rendelete hatályon kívül helyezte ugyan az 1958-as rendelkezést, azonban ez a tanítóképzők életében pusztán annyi változást hozott, hogy az intézeteket beillesztette a felsőoktatási intézmények sorába, amivel *„felügyeletét, igazgatását, még szorosabbra fűzte a felsőoktatási intézmények felügyeleti, igazgatási rendszeréhez”* (Rozsondai, 1969, p. 228). E rendelkezés valójában az első lépést jelentette a felsőfokú tanítóképzőknek a felsőoktatásba történő integrációs folyamatában. Nagy hiányossága ugyanakkor az 1962-es rendelkezésnek, hogy – ellentétben az 1958-as szabályozással – nem tért ki a gyakorlóiskolák, illetve a diákotthonok rendszerére (Németh, 1990).

A hatvanas évek végén előtérbe került az egységes általános iskolai nevelőképzés gondolata. Az Elnöki Tanács 1970. évi 25. számú törvényerejű rendelete lehetővé tette ugyan a tanárképző főiskolákon történő tanító-, illetve óvónőképzést (Mészáros, 1995), azonban mindez korántsem veszélyeztette a felsőfokú tanítóképzők létét, sőt a „kamaszkorukba” került intézmények újabb döntő fontosságú lépés előtt álltak.

A hetvenes évek elején a politikai vezetés figyelme újlag az oktatási rendszer problémáira terelődött. Az MSZMP Központi Bizottsága 1972 júniusában áttekintette a hazai köz- és felsőoktatás struktúráját, és határozatot hozott „Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai” címmel, mely igen lényeges hatást gyakorolt a köz- és a felsőoktatás szinte valamennyi területére, így a tanítóképzésre is (Mann, 2002). A határozat következtében – egyebek mellett – *„újból szabályozásra került a pedagógusok képzési és továbbképzési rendszere”* (Mann, 2002, p. 101), melynek keretében célul tűzték ki a tanítóképző intézetekben folyó képzés főiskolai szintűként történő elismerését (Németh, 1990) is.

A politikai döntést az Elnöki Tanács 1974. évi 13. számú törvényerejű rendelete követte, mely kimondta, hogy a tanítóképző intézeteket – változatlan képzési céllal – főiskolává kell szervezni (Mészáros, 1995). A határozat következtében az átalakítás *„a következő három évben megtörtént: az oktatók a főiskolai hierarchia szerint sorolódtak be (főiskolai tanár, docens, adjunktus, tanársegéd), a korábbi szakcsoportok pedig tanszékekké alakultak át”* (Mészáros, 1995, p. 79).

A hetvenes évek második felére hazánkban a felsőfokú tanítóképzés megszervezése befejeződött. Onnantól fogva elsősorban a tanítóhiány leküzdése, illetve – azzal egyetemben – a képesítés nélküli tanítók alkalmazásának felszámolása vált elsőrendű feladattá. A célokat ún. kihelyezett tagozatokkal, új képzők szervezésével (például Szekszárd, Zsámbék), valamint – a felsőfokú képzésben már 1960-tól kisebb megszakításokkal élő – levelező rendszer bővítésével (például Debrecen, Esztergom, Kaposvár, Jászberény) valósították meg (Németh, 1990). Az utóbbi képzési forma működtetésének egy további célja a tanügy-igazgatási munkakörben pedagógusi képesítés nélkül dolgozók oklevélszerzése is volt, azonban a levelező képzés színvonala több tekintetben is alatta maradt a nappali képzésnek, hiszen *„a színvonalas tanítóképzés a tanítóképző intézet irányítása alatt álló gyakorló általános iskolában végzett megfigyelésektől és gyakorlati tanításoktól elválaszthatatlan”* (Rozsondai, 1969, p. 241). (A szakember – adatokkal alátámasztott érveire alapozva – a levelező képzés „erős korlátozását” javasolta, és kizárólag azok számára tette volna nyitottá, akiknek a munkakörüket betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges a képesítés megszerzése.)

A felsőfokú tanítóképzés létrejöttének körülményeit, a megvalósítás módját, illetőleg az elmúlt évtizedek során elért eredményeit a témával foglalkozó kutatók és a kortársak is igen sokféleképpen értékelték/értékelik. Igen sokat-

mondó, hogy a tanító- és óvóképzésért felelős minisztériumi ügyosztályvezető Bizó Gyula is megfogalmazta aggodalmait:

„A középfokú képzés kialakította hivatásszeretet helyett inkább a hivatás tudatának oldalára billent a mérleg. Ez azt vonta maga után, hogy a hallgatóknak a tanítói hivatáshoz való viszonyában az intellektuális vonások erősödtek fel. A végzett hallgatók munkába állítása mindenestre arra vall, hogy az intézetekben a hivatásra nevelés eredményes. Csak elvétve akad az oklevelet szerzett hallgatók közül olyan, aki más pályára kívánkoznék.” (Bizó, 1965, p. 447)

Hasonló aggályokat fogalmazott meg a pedagógusképzés történetének kutatója, Kelemen Elemér is, rámutatva azokra a komoly problémákra, melyeket a felsőfokú képzés megvalósításának és fejlesztésének módja magában rejt:

„...a helyzetet bonyolította a tanítóképzés – kétségtelenül régóta sürgetett, de sok szempontból megalapozatlan – fejlesztése, a felsőfokú tanítóképzés tipikusan voluntarista „bevezetése” 1958-ban, illetve megvalósítása 1959-ben. [...] ...az 1975-ös döntés: a felsőfokú intézetek – változatlanul három évfolyamú – főiskolává történt kinevezése a kor tipikusan voluntarista, előremenekülést jelentő kísérlete volt a felhalmozott problémák megoldására. [...] A tanítóképzésnek a felsőoktatás keretei között és mintái szerint lezajlott fejlesztései azzal a kölcsönös veszéllyel jártak, hogy a tanítóképzés végképpen kiszakad a közoktatás intézményi és tartalmi keretei közül, s hátat fordít a kezdetek ma is modellértékű eötvösi hagyományainak.” (Kelemen, 1993, p. 182–183)

Vitathatatlan tény, hogy az eötvösi hagyományok fontos részét képezték és képezik a tanítóképzés értékekkel teli múltjának. Jogos tehát a neves szerző aggodalma, azonban a kérdést más oldalról is meg lehet közelíteni, amint azt a témával foglalkozó történész-kutató, Donáth Péter bizonyítja is:

„Az érettségire épülő tanítóképzés magasabb általános műveltségi bázisa, a tanítójelöltek érettebb korban való pályaválasztása, a – középiskolai előtanulmányokat is számba véve – jelentősen megnőtt képzési idő (négy év helyett négy + három év), a felsőoktatási képzéssel (idővel) együtt járó kvalifikáltabb oktatói kar kialakulásának lehetősége új korszakot nyitott a hazai tanítóképzés történetében. Ezzel hazánk az európai államok között az elsők közé került, ahol megvalósították a tanítómozgalom régi követelését: a kisgyermekkori nevelők felsőfokú képzését. (Az már külön vizsgálandó tárgya lehetne, hogy ez mennyiben hozta meg számukra az áhított társadalmi felemelkedés lehetőségét.)” (Donáth, 2004b, p. 101–102)

A fentiekben felsorakoztatott gondolatok, az egymásnak gyakran gyökerelesen ellentmondó értékelések a felsőfokú tanítóképzés egész kérdéskörének rendkívüli összetettségét bizonyítják. Vitathatatlan, hogy sok szempontból nem voltak adottak a feltételek a felsőfokú képzés kialakításához, sem intézeti, sem oktatói szemszögből tekintve, hiszen kevés volt a szakképzett, komoly kutatói múlttal, felsőoktatási gyakorlattal rendelkező tanár (Rozsondai, 1969). Maguk a tanítók is ambivalens módon viszonyultak a felsőfokú képzéshez, hiszen egyrészt ettől várták társadalmi felemelkedésüket, másrészt azonban féltették a középfokú képzés elért eredményeit, elsősorban annak gyakorlatorientáltságát. Tény azonban az is, hogy elemi igény mutatkozott a felsőfokú képzés iránt, mely a szervezett tanítóság, illetve a tanítómozgalom küzdelmének eredményeképpen közel egy évszázados múltra tekinthetett vissza (Donáth, 2008). E jogos követelések végül megvalósultak, és az új felsőfokú képzők elindultak saját útjukon, melynek eredményeképpen az elmúlt évtizedek alatt beágyazódtak a hazai felsőoktatás rendszerébe, sőt igen komoly szellemi és kutatóműhelyekké váltak.

A mindig gondolkodó, elsősorban a problémák megoldásának lehetőségeit kereső, de mindenekelőtt a „színvonalas tanítóképzés ügyének elkötelezett” (Donáth, 2004a, p. 147) Rozsondai Zoltán alábbi szavait – úgy vélem függetlenül a nézetkülönbségektől – mindannyian elfogadhatjuk:

„Joggal vetődik fel a végső kérdés: merre tart tanítóképzésünk? Mit hoz a távoli jövő? Talán egységes általános iskolai pedagógusképzés váltja fel a most önálló, külön-külön úton haladó tanító- és általános iskolai tanárképzést? Olyan, amilyennel 1948 szeptemberében a pedagógiai főiskola nyitotta meg kapuját? Vagy talán egységes tanárképzést hoz a jövő, amely már 1958-ban határozott terv volt, s a tanítóképzés magánosan halad önálló útján? Akárhogyan is alakul a jövő, egy bizonyos: a középfokú tanítóképzéshez már nem vezet vissza út, átlépett rajta az idő, az új, magasabb színvonalú tanítóképzés.” (Rozsondai, 1969, p. 242)

Az 1959. évi tanterv

A felsőfokú tanítóképzés szervezeti kereteinek megszületése természetesen magával hozta a tartalmi kérdések újbóli szabályozásának kérdését is. Erre elsőként 1959-ben került sor.

Benke Valéria művelődésügyi miniszter 187/1958. (M. K. 23.) MM számú miniszteri utasítása alapján (Mészáros, 1995) 1959-ben jelent meg a felsőfokú tanítóképző intézetek első tanterve, mely a kezdeti évek átmeneti tartalmi szabályozását jelentette. E tervet készítői érzékelhetően törekedtek arra, hogy megteremtsék a felsőoktatás rendszere által támasztott követelmények, illetve az eötvösi hagyományok megőrzése igényének valamiféle szintézisét, ami egy meglehetősen ellentmondásos, ugyanakkor sok tekintetben előremutató tantervi dokumentumot eredményezett. E megállapítást alátámaszt-

ja az 1959-es tanterv általános óraterve alapján a főbb tantárgycsoportokat, illetve azok időkereteit – a heti óraszámok összegét – szemléltető 2. táblázat:

2. táblázat

Az 1959. évi tanterv főbb tantárgycsoportjai és azok heti összes órászámai (Forrás: Tanterv a tanítóképző intézetek számára, 1959)

Tantárgy neve	1959
Marxizmus-leninizmus	15
Logika	2
Neveléstudomány és tanítási gyakorlat	32
Lélektan	6
Orosz nyelv	8
Magyar nyelv és irodalom	9
Történeti tárgyak	4
Természettudományi tárgyak	6
Művészeti tárgyak	2.5
Szaktudományi ismeretek	58
Iskolaszervezetten	1
Iskolaegészségtan	2
Gyógypedagógiai alapismeretek	1
Népművelési ismeretek	6
Összesen	152.5

A 2. táblázatból látható, hogy a képzési struktúrában vadonatúj, az értelmiségi hivatás megalapozását szolgáló tárgyak foglalták el a helyüket, melyek igazodtak a korszak ideológiai-politikai eszmerendszeréhez (*marxizmus-leninizmus*), de megjelentek a filozófiához kapcsolható ilyen jellegű ismeretkörök is (*logika*). A képzés rendszerében ismét önálló tantárgyként tűnt fel a pszichológia, mely korábban „burzsoá tudománynak” minősült, így nem szerepelt külön ismeretkörként a középfokú képzés 1951. évi tantervében tantervben. (Gombos, 2006) A hagyományos pedagógiai és pszichológiai tárgyakon túl új, a mindennapi pedagógiai munkára felkészítő, illetve azt segítő ismeretek bukkantak fel a képzésben (*iskolaegészségtan, gyógypedagógiai alapismeretek, népművelési ismeretek*), melyek igen előremutató elemei voltak a képzésnek. Jól látható ugyanakkor, hogy az általános műveltséget biztosító tárgyak (magyar nyelv és irodalom, matematika, történeti tárgyak, természettudományok, művészetek, testnevelés) egy része drasztikusan visszaszorult, míg más része egyszerűen eltűnt a képzési rendszerből. Nyilvánvaló, hogy egy felsőoktatási intézmény nem elsősorban az általános, sokkal inkább a szakmai műveltség átadásának, valamint az értelmiségi képzésnek

a színtere, azonban csak részben magyarázhatjuk ilyen indokokkal a lezajlott változásokat. Jól példázza ezt Rozsondai Zoltán egy későbbi gondolatsora:

„Az új felsőoktatási intézmények megszervezésében rendkívüli feladatot jelentett tantervének, programjainak, jegyzeteinek megalkotása. A középfokú tanítóképző tantervi anyaga, rendszere, oly nagymértékben tért el a felsőoktatási intézmény tartalmi igényétől, hogy a probléma megoldásához nem lehetett alapul venni. Hazánkban felsőoktatási rendszerű tanítóképzői tantervek, programok nem készültek. Elmondható, hogy a Minisztérium tanítóképző intézeti osztálya, az erre a célra megalkotott „Országos munkabizottság” bevonásával, az új intézmény oktató-nevelő munkájának megindításához életképes tantervet, programokat és jegyzeteket alkotott meg. A tanterv [az 1959. évi – G. N.] feltűnő hiányossága, hogy a matematika, amely pedig az alsó tagozat súlyponti tárgya, nem szerepel a tantárgyak között.” (Rozsondai, 1969, p. 226–227)

Rozsondai Zoltán számára – előképzettségéből (Donáth, 2004a), valamint a tantárgy fontosságából adódóan – a matematika hiánya tűnik ki, de ugyanaz elmondható a művészeti tárgyak (éneke-zene, rajz), illetőleg a testnevelés esetében is.

Az 1959. évi első felsőfokú tanterv igen lényeges pontokon formálta át a – korábban középfokú – tanítóképzés rendszerét. Az úttörőnek bizonyult tartalmi szabályozás végső értékelésére álljon itt két lényeges gondolatsor:

„Összegzésképpen megállapítható, hogy új tanítóképzésünk 1959 szeptemberében [...] életképes, de hiányos tantervvel, programokkal [...] indult el a fejlődés útjára.” (Rozsondai, 1969, p. 227–228)

„Az 1959. évi óra- és vizsgatervet elemezve megállapíthatjuk, hogy a hazai progresszív hagyományok folytatásaként az új típusú tanítóképző felsőfokú szakiskolaként kezdte el működését.” (Németh, 1990, p. 113)

Az 1964. évi tanterv és program

Az Elnöki Tanács 1962. évi, a felsőoktatási intézményekről szóló 22. számú törvényerejű rendelete következményeként, valamint „a hallgatók „túlterhelésének” megszüntetése érdekében” (Rozsondai, 1969, p. 229) a Művelődésügyi Minisztérium új tanterv kidolgozását rendelte el. Az 1964. évi tanterv és program, mely Ilku Pál művelődésügyi miniszter 140/1964./M. K. 15./MM számú utasításaként látott napvilágot, az első olyan – immár teljes mértékben a felsőoktatás rendszerébe integrálódott intézmények számára készült – tervezet volt, amely – ellentétben az 1959. évi elődjével – nem egy átmeneti időszakra készült, hanem hosszabb távra kívánta szabályozni a felsőfokú tanítóképzés tartalmi kérdéseit.

Az 1964-es tanterv és program a képzés célját, illetve általános feladatait a következőkben jelölte meg: „*A Tanítóképző Intézet feladata az általános iskola I-IV. osztálya számára [...] művelt, hivatásukat értő és szerető, kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók [...] képzése*” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10). E kellőképpen tömör és világos, a korszak ideológiai-politikai prioritásait is felvillantó célmeghatározás ki-egészült 12 részletes feladattal, melyek konkretizálták a fő célok eléréséhez szükséges teendőket, illetőleg az ahhoz vezető utat. A részletes feladatok az alábbi témakörök köré csoportosíthatóak:

A tanítójelöltek szakmai munkájára vonatkozó feladatok

„sajátíttassa el a jelöltekkel mindazokat az ismereteket, melyek a korszerű tanítói, [...] munka elvégzéséhez szükségesek.”;

„Ismertesse meg a jelöltekkel a gyermekkor sajátosságait, a gyermek fejlődését befolyásoló tényezőket, a tényezők összefüggéseit, és mutassa meg, hogy az e téren nyert ismereteket miként használják fel nevelési céljaik eléréséhez.”;

„Ismertesse meg a jelöltekkel a testi fejlődés és az egészséges élet követelményeit, hogy azok birtokában tanítványai testi fejlődését ellenőrizni és segíteni, testi és szellemi higiéniáját biztosítani, a gyermekben az egészséges életmód igényét kifejleszteni képesek legyenek.”;

„*Fejlessze ki a jelöltek esztétikai igényességét, oltsa beléjük a művészetek szeretetét, tegye képessé őket arra, hogy tanítványaikat is erre neveljék.*” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10–12)

A tanítójelöltek általános műveltségének fejlesztésére vonatkozó feladatok

„*Bővítse ki a középiskolában szerzett műveltséget, főként a hivatás gyakorlásához szükséges tárgyak segítségével, megszilárdítva a jelöltek sokoldalú érdeklődését. Mélyítse el a jelöltek ismereteit a közművelődési ismeretek egyes célszerűen válogatott részterületein, kifejlesztve bennük azt a készséget, hogy egy-egy adott szakkérdés elmélyült, igényes feldolgozását meg tudják oldani.*” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10–12)

A tanítójelöltek világnézeti-politikai, valamint erkölcsi-akarati fejlődésére vonatkozó feladatok

„Mélyítse el az egyes tárgyak feldolgozása és marxista tanulmányaik folyamán a jelöltek dialektikus-materialista világnézetét.”;

Biztosítsa, hogy a marxizmus-leninizmus tanulásának mély megértése alapján felismerjék a társadalmi fejlődésnek a kommunizmus felé vezető útját.”;

„Fejlessze ki a jelöltekben a szocialista erkölcsi tulajdonságokat: a hazafiságot, a proletárinternacionalizmust, a humanizmust, a munkához való öntudatos viszonyt, a kezdeményező és küzdőképességet.” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10–12)

A tanítójelöltek oktató-nevelőmunkán túli tevékenységeire vonatkozó feladatok

„Készítse fel a jelölteket arra, hogy a nevelési és műveltségi kérdésekben [...] irányítást és tájékoztatást nyújthassanak a szülőknek.”;

„Ébresszen bennük kedvet a népművelési feladatok önkéntes vállalására.”;

„Járuljon hozzá környezete kulturális színvonalának emeléséhez. Rendezvényeivel végezzen a dolgozók körében számottevő ismeretterjesztő és felvilágosító munkát.” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10–12)

A tanítójelölteknek az ön-, illetve a továbbképzés, valamint az önálló kutatómunka iránti igénye felkeltésére vonatkozó feladatok

„Tudatosítsa a jelöltekben, hogy az Intézetben nyert képzés csupán kiindulási pontja hivatásbeli tudásuk, műveltségük és emberi értékeik fejlesztésének.”;

„Ébressze fel bennük a továbbképzés és önnevelés vágyát, ismertesse meg az ehhez igénybe vehető módszereket.”;

„Folytasson a neveléstudomány [...] témakörében önálló és intenzív kutatómunkát.” (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964, p. 10–12)

Az 1964. évi tanítóképzős tanterv általános cél- és feladatrendszere jelentősen kibővült tehát a korábbiakhoz – különösen az 1951. évi középfokú tantervhez (vö. Gombos, 2006) – képest. Korántsem pusztán a direkt politikai, ideológiai motívumok domináltak benne, bár ezek kétségtávolan meghatározott irányt szabtak e tartalmi szabályozás esetében. A szakmai, pedagógiai célok előtérbe kerülése, a hivatásra történő gondos felkészítés igényének megjelenése szembeötlő és fontos változása e tantervnek.

A cél- és feladatrendszerben bekövetkezett változások, valamint a felsőoktatás szisztémájába történő integrálódás átformálta a képzés tantárgyi rendszerét is. A 3. táblázatban láthatóak az 1964. évi tanterv és program tantárgycsoportjai és azok időbeli keretei (heti összes óraszámok), az 1959. évi tantervvel történő összevetésben.

3. táblázat

Az 1964. évi tanterv és program főbb tantárgycsoportjai és azok heti összes óraszámjai

(Forrás: Tanterv a tanítóképző intézetek számára, 1959; valamint Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek számára, 1964)

Tantárgy neve	1959	1964
Marxizmus-leninizmus	15	15
Logika	2	2
Neveléstudomány és tanítási gyakorlat	32	27
Lélektan	6	9
Orosz nyelv	8	8
Magyar nyelv és irodalom	9	12
Matematika	--	4
Történeti tárgyak	4	2
Természettudományi tárgyak	6	6
Művészeti tárgyak	2,5	22
Gyakorlati foglalkozás	--	4
Testnevelés	--	8
Szaktudományi ismeretek	58	21
Iskolaszervezetten	1	--
Iskolaegészségtan	2	--
Gyógypedagógiai alapismeretek	1	--
Népművelési ismeretek	6	3
Összesen	152,5	143
Fakultatív tárgy	--	10

A 3. táblázatban látható, hogy a tantárgyak kisebb része esetében (marxizmus-leninizmus, logika, orosz nyelv, természettudományi tárgyak) az órakeret változatlan maradt. A pedagógiai tárgyak, valamint a tanítási gyakorlat időkerete a korábbi tantervhez képest 15,6 százalékkal csökkent, ugyanakkor 50 százalékkal nőtt a lélektani tárgyak óraszámja. A tanítói hivatás szempontjából döntőnek tekinthető anyanyelvi és irodalmi ismeretek oktatásának időkerete a korábbi egyharmadával (33,3 százalék) nőtt, és újra megjelent a képzésben – bár továbbra is meglehetősen alacsony óraszámú – a másik súlyponti tárgyak

tekinthető matematika. A művészeti tárgyak időkerete a korábbi közel tízszeresére nőtt, ami kiegészült a gyakorlati foglalkozás, valamint a testnevelés újbóli megjelenésével a képzésben. A készségi tárgyak határozott előretörése tehát egyértelműnek tekinthető. A szakmódszertani ismeretek képzési ideje drasztikusan (több, mint 63 százalékkal) csökkent, ami a készségi tárgyak esetében történetekkel ellentétes folyamatra utal. Az 1959-es tantervvel ellentétben nem szerepeltek önálló tárgyként a képzésben a pedagógiai gyakorlatot segítő és megalapozó ismeretek (iskolaegészségügy, gyógypedagógia, napközi-otthon módszertana). Az iskolaszervezetten ismételten kikerült a képzés rendszeréből. A népművelési ismeretek képzési ideje – annak ellenére, hogy az általános cél- és feladatrendszer nagy fontosságot tulajdonított e területnek – a korábbi felére csökkent. A tantervben megjelent a fakultatív tárgy választásának lehetősége, heti két órában, valamennyi szemeszterben, azon hallgatók számára, akik *„közepes vagy annál jobb előmenetelűek”* (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek számára, 1964, p. 7). A választható tárgyak köre azonban szűk volt, pusztán a hangszeres zenére, az idegen nyelvre és a sportkörüli foglalkozásra terjedt ki, és az erre lehetőséget nyert hallgatók is csak egy tárgyat vehettek fel (Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek számára, 1964).

A hallgatók terhelése – a fakultatív tárgyakat nem beleszámítva – összességében mintegy 6 százalékkal csökkent, ami alátámasztja Rozsondai Zoltán fentebb idézett megállapítását az új tanterv kiadásának – legalábbis részbeni – okairól (Rozsondai, 1969).

Összegzőképpen elmondható, hogy az 1964. évi tanterv és program megfelelt az 1962. évi 22. számú – a felsőoktatási intézményekről szóló, már említett – törvényerejű rendelet azon célkitűzésének, mely az új felsőfokú képzőintézeteket végérvényesen integrálni kívánta a felsőoktatás rendszerébe. Ennek következtében az 1964-es tartalmi szabályozás a korábbinál világosabban elkülönítette az egyes oktatandó tudományterületeket, a szakmai munkára, az értelmiségi hivatásra felkészítő ismereteket, valamint a különböző szakmódszertani képzéseket. Új, a felsőoktatás jellegének jobban megfelelő tantárgyi rendszer jött tehát létre – megerősítve a képzés elméleti irányát, jellegét –, ugyanakkor az eötvösi hagyományokból – mely szerint a tanítóképző egy speciális, gyakorlatközpontú szakiskola – is igyekezett megőrizni valamit e tanterv (bizonyítja ezt a művészeti és a készségi tárgyak oktatására rendelkezésre álló időkeret egyértelmű bővülése). A tanterv alapjaiban megfelelt a hallgatói túlterhelés csökkentésével kapcsolatos célkitűzésnek, azonban azonosulhatunk Rozsondai Zoltán azon megállapításával is, hogy e dokumentum

„nem vette figyelembe, hogy a hallgatóknak csak „mennyiségi” túlterhelése volt bizonyos mértékben, és nem „minőségi.” A tanítóképző intézetek dominálónan pedagógiai jellegű tantárgyai nem is vezethetnek veszélyes minőségi túlterhelésre. Az új tanterv bevezetése az oktatás színvonalának, súlyának emelése helyett átmenetileg annak csökkentéséhez, kisebb súlytalanításához, a hallgatók munkájának bizonyos mértékű lazításához vezetett.” (Rozsondai, 1969, p. 229)

Irodalom

- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezete (1957). *Köznevelés*, 13(2), 41–48.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Almásy György állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(4), 85–86.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Török István állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(4), 86.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Zétényiné Ritoók Magda állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(5), 110–111.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Vág Ottó állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(5), 111–112.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Szabó Gyula állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(5), 112–113.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Szabó Tibor állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(6), 136–137.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Kovács Vendel állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(6), 137.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Porzsolt István állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(7), 153–155.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Burchard Erzsébet állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(7), 155–156.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Kovács Endre állásfoglalása (1957). *Köznevelés*, 13(7), 156–157.
- Az óvónők és tanítók akadémiai képzésének tervezetéről. Bizó Gyula vitazárója (1957). *Köznevelés*, 31(8), 182–183.
- Tanterv a tanítóképző intézetek számára* (1959). A művelődésügyi miniszter 1958. évi 187/1958. (M. K. 23.) MM számú utasítása. Budapest. <https://doi.org/10.1177/002224295802300215>
- Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére* (1964). A művelődésügyi miniszter 1964. évi 140/1964./M. K. 15./MM számú utasítása. Budapest.
- Bizó, Gy. (1965). Az általános iskolai nevelőképzés. In Simon, Gy. (Ed.), *Nevelésügyünk húsz éve 1945-1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből.* (pp. 419–450). Tankönyvkiadó
- Donáth, P. (2000). A felsőfokú tanítóképzés megteremtésének oktatáspolitikai előzményei, ideológiai motívumai (1953–1959). In Kelemen, E. & Balogh, L. (Eds.), *A jezsuita tanügyi szabályzattól napjainkig. Tanulmányok. Neveléstörténeti konferenciák 1999. Neveléstörténeti füzetek 18.* (pp. 99–110). OPKM
- Donáth, P. (2001). A tanítóképzés a legfelső döntéshozó fórumok előtt: 1954. (Egy súlyos következménnyel járó oktatáspolitikai döntés születése.) In Donáth, P.

- & Farkas, M. (Eds.), *Filozófia – Művelődés – Történet 2001. Az ELTE Tanítóképző Főiskolai Kara Tudományos Közleményei XIX.* (pp. 73–116). Trezor Kiadó. <http://mek.oszk.hu/08800/08899/08899.pdf#page=74> (2023. 12. 10.)
- Donáth, P. (2004a). SzakEmber a minisztériumi ügysztyálon. Rozsondai Zoltán a magyarországi tanítóképzés értékeinek megőrzéséért, megújításáért (1945–1960). In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért.* (pp. 13–167). Trezor Kiadó <http://mek.oszk.hu/05200/05276/05276.pdf> (2023. 12. 11.)
- Donáth, P. (2004b). Vizsgálatok, diagnózisok – a tanítóképzés hosszú, „lázás” állapota után. Kísérletek a képzők világnézeti-politikai és szakmai rekonstrukciójára a Hegedüs-kormány idején. In Feitl, I. & Sipos, A. (Eds.), *Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században. Tanulmányok.* (pp. 91–137). Napvilág Kiadó.
- Donáth, P. (2008). *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958.* Trezor Kiadó. <http://mek.oszk.hu/08200/08254/08254.pdf> (2024. 01. 20.)
- Füle, S. (1956, Ed.). *A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon 1904–1956.* Kézirat.
- Gombos, N. (2006). Tanítóképzés az ötvenes években: Az 1951. évi tanterv. In Szabolcs, É. (Ed.), *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon* (pp. 114–133). Eötvös József Könyvkiadó.
- Kelemen, E. (1993). A pedagógusképzés hazai történetének néhány kérdése. *Pedagógusképzés, 1*(1), 169–187.
- Mann, M. (2002). Oktatáspolitikusok és koncepciók a sajtó tükrében (1945–1990). In Szabolcs, É. & Mann, M. (Eds.), *Magyar neveléstörténeti tanulmányok I. Új szempontok, új források.* (pp. 76–122). Eötvös József Könyvkiadó.
- Mészáros, I. (1995). *Magyar iskolatípusok 996–1990. A magyar neveléstörténet forrásai VI.* OPKM.
- Németh, A. (1990). *A magyar tanítóképzés története 1775–1975. (Főiskolai Füzetek 11.)* Zsámbéki Tanítóképző Főiskola.
- Rozsondai, Z. (1954). Nevelőképzési kérdések. In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért.* (2004) (pp. 204–208). Trezor Kiadó. <http://mek.oszk.hu/05200/05276/05276.pdf> (2023. 12. 11.)
- Rozsondai, Z. (1969). Tanítóképzésünk színvonalproblémái. *Magyar Pedagógia, 69*(3), 231–242. In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért.* (2004) (pp. 225–242.) Trezor Kiadó. <http://mek.oszk.hu/05200/05276/05276.pdf> (2023. 12. 11.)

The beginnings of higher education for primary school teachers in Hungary

The study presents the antecedents of the development of higher education for primary school teacher training, debates prior to the promulgation of the statutory decree of 1958, the establishment and development of higher-level institutes for primary school teacher training, that is, the process that the institution for primary school teacher training went through from its status as an institute to the decree of 1974 that declared it a college. The study also covers the curricular regulations of primary school teacher training, with special emphasis on the first (1959) and the second (1964) curriculum of the higher-level institute for primary school teacher training.

Keywords:

primary school teacher, higher-level institute for primary school teacher training, curriculum, college, history of primary school teacher training